

7. Кузан Н.І. Виховання підлітків на традиціях народного декоративно-прикладного мистецтва Західної України: Дис ...канд. пед. наук: 13.00.01 / Луганський держ. пед. ін-т ім.Т.Г.Шевченка. – Луганськ, 1998. – 152 с.
8. Маленицька О.А. Формування естетичного смаку старшокласників засобами народних звичаїв та обрядів: Дис ...канд. пед. наук. – 13.00.01 / Інститут педагогіки АПН України. – К., 1995. – 180 с.
9. Мельник Г.М. Формування базових професійних якостей в учнів профільних класів на заняттях з народних художніх ремесел: Дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. – К., 2004. – 176 с.
10. Мусієнко В.Д., Захарченко Р.О., Сидоренко В.К., Тхоржевський Д.О. Прилучення учнів до національної культури в процесі трудового навчання: Метод. посібник. – К.: УДПУ імені М.П.Драгоманова, 1997. – 122 с.
11. Оршанський Л.В. Трудове виховання підлітків у процесі позаурочних занять народними промислами: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / НДІ педагогіки УРСР. – К., 1991. – 24 с.
12. Подласый И.П. Педагогика. Новый курс: Учебник для студентов педагогических вузов: В 2 кн. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. – К. 1: Общие основы. Процесс обучения. – 576с.
13. Типові навчальні плани для організації профільного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах // Книга вчителя трудового навчання (обслуговуючі види праці): Довідково-методичне видання / Упоряд. Н.Б.Лосина, Б.М.Терещук. – Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006. – С.181-191.
14. Філософія освіти у сучасній Україні // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції „Філософія сучасної освіти та стан її розробки в Україні” (1–3 лютого 1996 р.). – К.: ІЗМН, 1997. – 544 с.

Аннотація

И.В.Савчук

Модель педагогической системы и условия формирования эстетических вкусов учеников средствами декоративно-прикладного искусства

Подается описание модели педагогической системы и условия формирования эстетических вкусов учеников средствами декоративно-прикладного искусства.

Ключевые слова: модель, формирование эстетических вкусов, инновационные подходы, педагогическая система.

Summary

I.V.Savchuk

Model of the Pedagogical System and Conditions of Formation of Aesthetic Tastes of Pupils by Means of Applied Art

The description of the model of pedagogical system and conditions of formation of aesthetic tastes of pupils by means of applied art is given.

Key-words: model, formation of aesthetic tastes, innovational approaches, pedagogical system.

Дата надходження статті

„6” вересня 2007 р.

УДК 371.1

А.Й.СИРОТЕНКО,

*доктор педагогічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України
(м.Київ)*

ЯКИМ ПОВИНЕН БУТИ СУЧАСНИЙ ВЧИТЕЛЬ

Усі реформи останніх часів незмінно здійснюються під гаслом „духовного і національно-культурного відродження”, проте, чим даліше ми „відроджуємося”, тим чіткіше проявляється абсурдність цього гасла. Особливо, коли прочитаєш у словнику С.І.Ожегова, що „відродження це розвиток після періоду занепаду, руйнації, це епоха розквіту наук, мистецтв, освіти”. У нас, на жаль, все навпаки – саме сьогодні відбувається занепад. Про це свідчить реальність нашого життя, про це щодня говорять з трибуни Верховної Ради депутати різних політичних поглядів. Сьогодні на підйомі лише злочинність, хвороби, злидні. Україна ввійшла у першу десятку найбільш корумпованих держав світу. Яка ж роль у цьому системи освіти? – спитаєте Ви. Велика і безпосередня. Бо якщо загубимо освіту, то все решта зруйнується уже самостійно. А справа йде до цього. Уже зруйноване національне книговидавництво, національне кіновиробництво, на межі розвалу Національна Академія наук, яка ще зовсім недавно славилась своїми досягненнями світового масштабу.

Сьогодні потрібні не базікання про демократію, не мрії про цивілізованих бізнесменів, а терпелива, копітка робота, починаючи з малих років, спрямована на виховання культури демократії, повагу до загальнолюдських і національних цінностей, повагу до закону.

Зрозуміло, що виховання цінностей, підготовка до життя у суспільстві – це не лише педагогічна проблема, це проблема усього суспільства. Відповідно, вирвати освіту й виховання із більш широкого соціального контексту неможливо, як неможливо лікувати лише якийсь один орган хворої людини, забувши про весь організм. І надзвичайно важко учителю готувати учнів до життя, коли достеменно ніхто в нашому суспільстві не знає, яке життя ми будемо і які якості особистості будуть високо оцінені майбутнім суспільством.

Сьогодні, насамперед, необхідно переосмислити всю систему підготовки педагогічних кадрів, у тому числі і для позашкільних закладів освіти. Визначити нові вимоги до вчителів, не допускати до роботи з дітьми людей злих, байдужих, слабохарактерних. Тут я мушу із жалем констатувати, що саме характер часто руйнує все, що трапляється на його шляху, – дітей, дорослих, навчальні заклади, виховання, власну долю, кінець кінцем. Все це дає можливість зробити висновок про надзвичайно шкідливу антивиховну силу деяких особливостей характеру того чи іншого вчителя або вихователя. Тут і емоційна нестриманість, і злопам'ятство, і невміння слухати, і дріб'язкова образливість, і, якщо хочете, невміння терпіти, чекати. І за кожною із названих рис – маса конфліктів – часто дріб'язкових, а часом і значних та важких. І кожен із таких конфліктів ніякою педагогічною доцільністю не обумовлений. Саме така педагогіка тісно пов'язана з елементами педагогічного насильства, надмірної регламентації стосунків „учитель-учень”. Учителі постійно блокують всі устремління і бажання дитини. Дванадцять років такої блокади, і ми віддаємо суспільству непотрібного йому громадянина, безвольного, безініціативного, але з атестатом зрілості.

Як тут не згадати слова А.С.Макаренка: вимагаючи щось від людини, подбай про велику повагу до неї. Цілком зрозуміло, що вчитель – це, насамперед, професія. І все, що пов'язано з нею, повинно бути чітко усвідомлено і засвоєно. Вчителям, які не усвідомлять цього, я б порадив лише два виходи – або відмовитись від обраного фаху, або прийняти на себе всі обов'язки, що пов'язані з ним. Прийняти з самого початку, знаючи, чим доведеться поступитись. Ні за яких обставин учитель не може поводитись антипедагогічно, всупереч цілям виховання. Лише у непрофесійній свідомості може існувати думка, що учнів багато, а вчитель один. В дійсності все навпаки: вчителів багато, а учень один.

Бажано, щоб школа, педагогічна наука визнали, нарешті, „презумпцію невинності дитини”. Які б особливості поведінки, або особистісні якості, що не влаштовують педагогів, не приніс із собою до школи учень, слід пам'ятати, що їх йому дала природа, або погане виховання, або хворе суспільство. Ні в першому, ні в другому, ні в третьому випадку дитина не винна. Якщо фіксується факт шкільної безпорадності, то це означає лише одне – школа як соціальний інститут виховання і вчитель, як головна дійова особа навчально-виховного процесу, не впоралися зі своїми обов'язками. Тому джерела порушень потрібно шукати не в дитині, а в характеристиці мікросередовища, що її оточує і, найперше, середовища навчального закладу. І ще одна порада: якщо ми хочемо досягти успіху у вихованні та навчанні, якщо ми хочемо сформувати творчу особистість, слід подолати репродуктивний стиль навчання, який склався ще п'ятсот років тому, і перейти до нової освітньої парадигми, яка б забезпечила пізнавальну активність дитини, самостійність її мислення. Саме такий підхід мусить стати стратегічним напрямом у модернізації освіти. Вчитель зобов'язаний навчити дитину мислити й самій здобувати саме ті знання, які їй потрібні. Ось педагогічні імперативи сучасної освіти. Такий підхід, до речі, виправданий з позиції синергетики. Він полягає в тому, що смисл і значення будь-якого природного явища, чи суспільного процесу, принципово не можуть бути повідомлені учням в готовому вигляді (як це робиться сьогодні). Іншими словами, освіта вимагає внутрішньої саморегуляції. І найбільш ефективно навчання, яке дає бажаний результат – самостійний творчий пошук відповідей на хвилюючі питання життя. Роль учителя у цьому процесі надзвичайна. Він повинен спрямувати дитину на вірний шлях, порадити як простіше досягнути мети, знайти вірну відповідь. Для цього слід навчити дитину дивитися на предмети, явища, суспільні події з трьох сторін:

- а) слід оцінити, що у них позитивного;
- б) виявити, що у них негативного;
- в) вичленити те, що учневі незрозуміле – чи це явище позитивне, чи негативне і ретельно його дослідити, до якої категорії воно відноситься.

Процес такого дослідження і дасть бажаний результат, а заодно сприятиме розвитку творчих здібностей дитини.

Особливу увагу хотілося б звернути на стиль роботи вчителя, його манеру вести урок, або виховний захід.

Сучасна педагогічна наука все частіше підштовхує педагогічну практику від кібернетичних (або керованих) способів освіти до синергетичних або (самоорганізуючих) способів формування особистості.

Давайте розберемося, що це таке? Синергетика – це наука, яка опікується процесом перетворення хаосу, завдяки внутрішній саморегуляції, на чіткий порядок.

З позиції теорії синергетики, найбільш ефективно навчання можливе за умови, коли учень сам здобуває знання. Такі знання довго зберігаються, бо учень стає відповідальним за них, а опорою для нього слугує не оцінка вчителя, а самооцінка. Механічне засвоєння знання, які подаються у готовому вигляді учневі, відносяться до розряду безплідних, швидко забуваються і не грають суттєвої ролі у подальшій практичній діяльності особистості. Іншою стає і роль вчителя. Його мета полягає не лише в підготовці учня за завчасно складеним планом, але більш значущим стає його здатність зрозуміти внутрішній світ дитини, допомогти їй повністю відкрити свої можливості. Це важлива вимога до сучасного вчителя.

Орієнтація у навчанні на особистість, тобто передача знань і досвіду з урахуванням індивідуальних якостей учня, не здатна сама по собі завести внутрішній „мотор” людини, бо вона обмежена традиційною парадигмою „учитель-учень” як замкнутої однобокої педагогічної системи.

Необхідно перейти від особистісно зорієнтованого до особистісно розвивального навчання, на основі створення нової, відкритої системи освіти, де людина має змогу розкритись як особистість завдяки синергетиці освіти, яка отримує постійні імпульси від усіх сфер суспільства, що динамічно розвивається.

Синергетика освіти вимагає інтеграції різних областей знань, навчальних курсів. Вона не виникає на базі вивчення окремих предметів, а передбачає їх інтеграцію в глобальні проблеми сучасної цивілізації. Необхідно виробити нову світоглядну парадигму освіти, яка б дозволила перейти від процесу забезпечення учня певним мінімумом знань (засвоєння освітнього стандарту), до його (учня) занурення у проблеми взаємовідносин людини з природою і суспільством.

Згідно теорії синергетики, початком процесу самоорганізації слугують випадкові відхилення системи від рівноваги – флуктуації. Спочатку вони (флуктуації) блокуються системою, подавляються нею, проте, оскільки будь-яка система обов'язково взаємодіє з навколишнім середовищем і є нерівноважною (неравновесной), то поволі її флуктуації не лише не послаблюються, а, навпаки, посилюються. В результаті цього попередня динамічна структура руйнується, тобто старі взаємозв'язки між елементами системи змінюються і, як наслідок цього процесу, виникає новий спонтанний порядок чи структура. Деякі вчені стверджують, що процес становлення нового обов'язково мусить пройти стадію „хаосу”. Мабуть, це не зовсім вірно. Якщо розуміти „хаос” як „непорядкований безформенний невизначений стан речей”, то він є можливим, проте зовсім не обов'язковим станом розвитку самоорганізуючої системи. У протилежному разі, люди, які причетні до безглузвих реформ, будуть виправдовувати будь-який хаос в державі саме цією теорією, знімаючи з себе всяку відповідальність. А в Україні найбільш часто реформується саме освіта.

Сучасні концепції навчання, що побудовані на теорії синергетики, торкаються таких проблем, які хвилювали ще мислителів далекого минулого. Як здійснюється навчання? Чи обмежується навчання лише засвоєнням знань? Ці проблеми органічно переплітаються з питаннями про зміст знань, що передаються дітям, та з питаннями способів (методик) такої передачі. Дані мислителі пов'язували навчання з особливою формою спілкування між учителем і учнем, з тією атмосферою, в якій відбувається осягнення мудрості й засвоєння уроків із досвіду прожитого життя. Процедура передачі знань, за Сократом; протікає у формі безпосереднього споглядального досвіду. Така форма навчання передбачала не лише передачу від учителя до учня відповідних знань і досвіду, але й відтворення учнем особистісних якостей учителя. Згідно з Аристотелем, існують два види знань: знання практика і знання теоретика. Практики, на його думку, володіють лише досвідом, тобто, лише знаннями, зорієнтованими на конкретний предмет, або технологію. Теоретик володіє знаннями загальними. Аристотель відносить їх до розряду мистецтв. „Ті, що мають досвід, знають „що”, проте не знають „чому”; ті, що володіють мистецтвом, знають „чому”, тобто знають причину і, найперше ту причину (причини), яка лежить в основі одиничного. Взагалі, головна відмінність знавця – здатність навчати, а тому, ми вважаємо, що мистецтво більшою мірою знання, ніж досвід, бо той, хто володіє мистецтвом, здатен навчити, а той, що має досвід, не здатен зробити цього.

Хтось із великих, здається Еднер Ешенбах, зазначав, що поганий той вихователь, який не пам'ятає свого дитинства. Такий вихователь ніколи не зрозуміє природу дитячого світосприймання, а, як відомо, вона значно відрізняється від сприймання дорослою людиною. Якщо не враховувати цього феномену, успіху марно чекати. Ще Жан-Жак Руссо підкреслював, що у дітей своя власна манера бачити, думати і відчувати, і не має нічого більш безглузлого (нерозсудливого), ніж замінити її нашою манерою.

Надзвичайно важливу роль для успішної діяльності учнів на уроці грає емоційний фактор. Його наявність значною мірою підвищує ефективність навчального процесу, бо робить його більш легким і приємним. Відсутність же в учнів необхідного емоційного стану зазвичай викликає у них комунікативні труднощі. Ці проблеми зникають, якщо вчитель підняв настрій учнів. Дуже часто діти жаліються батькам, що на уроці у деяких учителів їм надзвичайно важко: „Коли до мене підходить учитель, я відчуваю страх, починаю нервувати, серце завмирає, я забуваю все і не можу промовити жодного слова”. Такий стан учня – це результат емоційної негнучкості вчителя. Та коли в учителя гарний настрій, діти почуваються добре, впевнено, радіють від спілкування з ним, ловлять кожне сказане слово.

Отже, особливою проблемою є емоційна нерівноваженість значної кількості вчителів, що негативно позначається як на здоров'ї дітей, а відтак, на їх бажанні вчитися, так і на здоров'ї педагогів. В медицині існує поняття „ятрогенія”. Воно означає негативну дію недоброго слова на стан здоров'я людини. Сарказм педагога, його постійний гнів на дітей, крикливий тон – це пряма причина дитячих неврозів та їх неуспішність. І навпаки – коли у вчителя гарний настрій – і діти, і сам він почуваються добре, впевнено, радіють від спілкування. Тому емоційна гнучкість вчителя в тісній інтеграції з педагогічною компетентністю є обов'язковою вимогою його оптимального професійного розвитку. Недопустимим для вчителя є як стан невпевненості, так і зайвої самовпевненості, стан підвищеної збудженості, роздратованості, упередженого ставлення до учня. Він мусить бути тонким психологом, уміти точно визначити як слабкі, так і сильні сторони дітей. Учня сьогодні необхідно розглядати не лише як носія певного культурного зразка, але й як носія індивідуального, особистісного досвіду з власними почуттями, намаганнями, планами, емоційно-ціннісними особливостями. А директорам навчальних закладів я б порадив: відвідуючи уроки учителів вашої школи, всебічно аналізуйте їх, не обмежуйтеся лише оцінкою того, наскільки запропонований для вивчення матеріал відповідає програмі, навчальному плану (що, безумовно, важливо), зверніть особливу увагу, наскільки вчитель забезпечив самостійність навчальної діяльності учнів, чи перетворилися знання, засвоені ними, в стійкі переконання. Це досягається, коли учень отримує задоволення від власної праці, коли його праця перетворюється в органічну потребу для нього. Крім того, праця такого характеру несе найвищу мотивацію. Учень пересвідчується, що він талановитий, здатний зробити багато для власного вдосконалення.

Часто вчителю не вистачає необхідних умінь для реалізації цих умов. Одна із причин – незнання дитячої психології, невміння розгледіти, що частина учнів здобуває знання з однією метою: щоб отримати позитивну оцінку і задовольнити, тим самим, амбіції батьків і вчителів. Однак, і учень, і вчитель мають зовсім інші завдання, поставлені педагогічною наукою. Це, насамперед:

- розвивати допитливість, самостійність, цілеспрямованість, вимогливість, працелюбність, бережливість, винахідливість, готовність до ризику, відповідальність, критичний розум, організованість, ініціативність та сумлінність;
- розвивати творчу самосвідомість, що виявляється в самопізнанні, самовдосконаленні, усвідомленні почуття власної гідності, емоційній саморегуляції в дослідно-експериментальній діяльності;
- формувати психофізичні якості творчої особистості, її темперамент, властивості нервової системи (чутливість, емоційність, пластичність, працездатність) та відповідний до них доцільний стиль діяльності;
- розширювати досвід творчої діяльності, систематично здобувати і використовувати нові знання, виховувати в собі бажання досліджувати, експериментувати, брати активну участь у вдосконаленні себе й навколишнього середовища.

Є речі, які не можуть бути нав'язані дитині ніким – ні школою, ні суспільством, ні державою. Наприклад, виключно особистою справою є національне самовизначення, політичне самовизначення, релігійне самовизначення. Зробити правильний вибір, вірну орієнтацію якраз і допоможуть дитині саме сформованість тих якостей, що запропоновані вище.

Надзвичайно важливим для плідної роботи є створення доброзичливого клімату в колективі.

Як провести аналіз колективу, де ви працюєте

1. Я ціную вище свого колегу – немає конфлікту.
2. Я ціную колег однаково – конфлікт зароджується.
3. Я ціную колегу нижче за себе – серйозна конфліктна ситуація.

Як уникнути конфлікту в колективі

1. „Ім'я власне”. Звертатись до кожного на ім'я. „Доброго дня, Володю!”
2. „Дзеркало відображення”. Подивіться на себе в дзеркало, коли вам погано. Запам'ятайте цю “маску”. Зустрічайтесь з колегою, „знімійте” її, посміхніться, вітаючи колегу.

3. „Золоті слова”. Похваліть колегу, не скушіться на компліменти. Це завжди дасть позитивний результат.

4. „Мистецтво терпляче слухати”. Ми не вміємо слухати інших, нам завжди здається, що хтось говорить не те і ми його перериваємо.

5. „Особисте життя”. Завжди цікавтесь, як живуть ваші колеги (учні): як дача, як ваші діти, як ви сьогодні доїхали?

Рекомендації щодо самооцінки самого себе

$$\text{людина} = \frac{\text{те, якою вона є в дійсності}}{\text{те, що вона сама про себе думає}}$$

Якщо самооцінка занадто висока і прямує до нескінченності, дробі дадуть у результаті нуль.

Л.М.Толстой

1. Оцінюйте себе за справами. Успіх у роботі – це показник ваших здобутків. Невдачі характеризують вашу слабкість і ваші недоліки.

2. Порівнюйте себе з іншими, проте не з тими, хто гірший за вас, а з тими, хто кращий. Порівнюйте себе теперішнього із собою вчорашнім, і ви побачите або власне зростання, або, навпаки, ваш „відкат назад”.

3. Порівнюйте свою думку про себе із думкою про вас ваших колег.

4. Прислухайтесь до критики на власну адресу: якщо критикує один – задумайтесь, якщо два – проаналізуйте свою поведінку, якщо три – вам необхідно змінитись.

Мабуть доречно згадати, які вимоги до педагогічних працівників ставили наші предки:

У Другому статуті Луцької школи (1624) записано: „Вчитель має бути благочестивий, розсудливий, смиренномудрий, лагідний, стриманий, не п'яниця, не блудник, не хабарник, не гнівливий, не заздрісний, не сміхотворець. не лихослов, не чародій, не басносказатель, не посібник ересі, але прихильник благочестя, в усьому являючи собою взірць добрих діл. Взявши увірену йому дитину, повинен дбайливо навчати її корисних наук, за неслухняність карати. Але не по-тиранськи, а по-наставницьки, не надмірно, а по силах, не з буйством, а лагідно і тихо”.

Приблизно в цей же час, коли писався цей статут, Ян Амос Коменський створив свою „Велику дидактику”, яка, за його словами, дасть змогу піднімати учнів до вершин науки без труднощів, нудьги, окриків і побойів, а начебто жартуючи і граючись. Ось цими словами, цією цінною порадою великого педагога я і хотів би завершити свою статтю.

УДК 17.022.1 (043)

І.Б.СЛОНЕВСЬКА,

*кандидат філософських наук, доцент
(м.Хмельницький)*

ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА: ПОРТРЕТ В ІНТЕР'ЄРІ БАРОКО

Автор статті пропонує звернутися до філософсько-літературної спадщини великого мислителя, поета, просвітителя та педагога Г.С.Сковорода, 285-ту річницю з дня народження якого відзначає культурна громадськість. Провідні ідеї творчості Г.Сковорода розглянуто в контексті української барокової культури.

Ключові слова: *філософсько-літературна спадщина Г.С.Сковорода, європейське та українське бароко, концепція макро- та мікрокосму, барокова поезія.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... На межі сторіч, а тим паче тисячоліть, людство переживає період великих потрясінь, і, мабуть, тому особливо актуалізується вічна філософська проблематика: що таке людина? Для чого приходить вона у світ? Яким є людське призначення та які можливості людського самоздійснення?

Що я можу знати?

Як я маю діяти?

На що я можу сподіватися? – ці три питання Імануїл Кант вважав найважливішими для людини. У пошуках відповіді сьогодні відбуваються бурхливі процеси переосмислення феномена людини і виникає необхідність дедалі частіше звертатися до великої спадщини мислителів минулого. В час активного і наполегливого звернення до своїх витоків постать Г.С.Сковорода –